HRVATSKA POZORNICA

TJEDNIK ZA KAZALIŠNU KULTURU

IZLAZI SVAKI UTORAK CIJENA 5 DINARA

DIMITRIJE DEMETER

SVEČANI BROJ U PROSLAVU HILJADUGODIŠNJICE HRVATSKOG KRALJEVSTVA POVODOM OTVORENJA KULTURNOHISTORIJSKE IZLOŽBE GRADA ZAGREBA I U PROSLAVU TRIDESETGODIŠNJICE OTVORENJA NOVE KAZALIŠNE ZGRADE.

SEZONA 1925./26. 20. X. 1925. BROJ 8.

HRVATSKA POZORNICA

TJEDNIK ZA KAZALIŠNU KULTURU

IZLAZI SVAKOG UTORKA CIJENA 5 DINARA

Upravnik Julije Benešić.
Foto Tonka.

ZAGREB 1925.
ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA

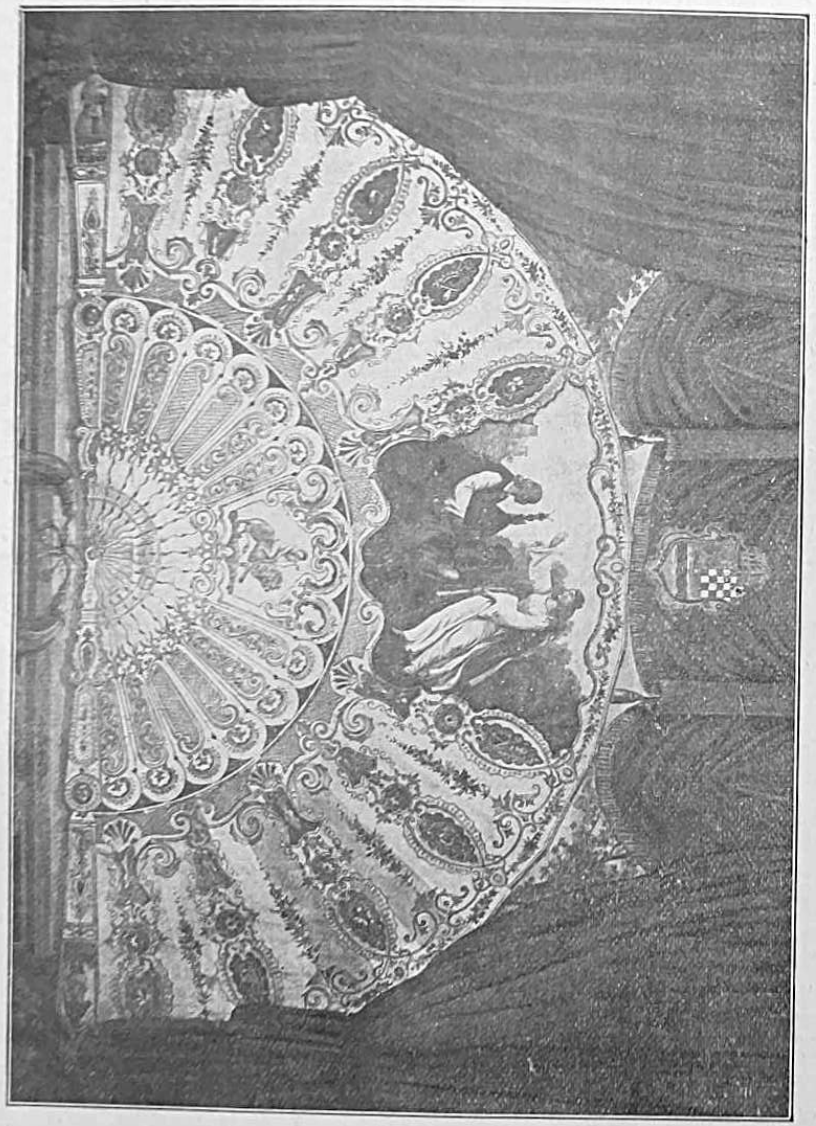

Stara zavjesa iz kazališta na Markovom trgu.

SVEČANO PREDAVANJE.

ŽIVOT I ZNAČENJE HRVATSKOG NARODNOG KAZALIŠTA U ZAGREBU.

Milostivne gospodje i gospodo!

Pala mi je u dio čast, da prigodom otvaranja kulturno-historijske izložbe grada Zagreba, s ovoga mjesta, izložim u najkraćim crtama značenje hrvatske narodne pozornice, koja je za posljednjih 85 godina bila magna pars i te historije i te kulture.

Iz »drobnoga zrna«, koje su — po riječima Mažuranićeva prologa dne 10. lipnja godine 1840., prigodom prve hrvatske predstave na Markovu trgu — posijali divni naši starci, razgranio se »velik hrast«, pod kojim se danas »umoran putnik hlâdi«. I mi, djeca njihova, danas ih blagosivamo, spominjući se njihova aforizma, koji je utvrdio, da ovoga »hrasta nigda ne bi bilo«, da se nije zasadio... A zasadili su ga oni. I prvi poklik, koji ima večeras da padne, neka bude N j i m a: Slava hrvatskim preporoditeljima!

Josip Freudenreich
kao »Grga« u svojim »Graničarima«.

Kao gotovo sve svoje kulturne institucije, hrvatski je narod u prvoj polovini 19. vijeka, sâm sebi podigao i Narodno Kazalište bez moralne i materijalne austrijske pomoći. Šta više, podigao ga je proti svim željama i nastojanjima neprijateljske vlasti. Iz čednih početaka djačkih prikazivanja u 17. i 18. vijeku — nadovezujući na slavnu dalmatinsku i dubrovačku dramsku tradiciju, a podstaknuti gstovanjem stranih pozorišnih družina, koje je, naročito Beč, slao u Zagreb s germanizatorskom misijom od konca 18. vijeka — rano su zagrebački rodoljubi uvidjeli, koliku bi nacionalnu korist mogli izbiti iz dramske produkcije, davane na narodnom jeziku. I odmah iza znamenite godine 1832., kad je grof Janko Drašković u svojoj »Disertaciji« razvio narodni program hrvatski, javiše se prvi dramatičari i prevodioci, koji su imali da namaknu

književnu gradju glumačkoj družini, koja je imala tek da se stvori. Iste godine nasmiješila se i lutrijska sreća jednom zagrebačkom gradjaninu, trgovcu Krsti Stankoviću, i on dobi u Beču 30.000 dukata, kojima je sagradio na Markovu trgu prvu našu pozorišnu zgradu i time znatno potpomogao razvijanje zagrebačkog umjetničkog života. Pod konac godine 1834. (dakle nekoliko mjeseci prije, nego što je Gaj svojim »Novinama« navijestio novu zoru »ilirskoga« ujedinjavanja), predana je kazališna zgrada narodu, kojemu je pošteno služila potpunih 60 godina, sve do preseljavanja (1895.) u današnje moderno zdanje. Ali je trebalo čekati još 5 godina do prve hrvatske originalne predstave, davane s domaćim glumcima. Za ovo doba zadovoljavalo se probudjeno gradjanstvo sitnim mrvicama, koje su mu s nove pozornice dobacivali njemački upravnici, uplećući u lokalizirane drame, hrvatske davorije i budnice. Godine 1838. napisao je Dimitrije Demeter, glavni pokretač i osnivač Nar. Kazališta, u predgovoru svojih »Dramatičkih pokušenja« studiju o dramatskoj umjetnosti, boreći se za osnivanje stalnoga kazališta, kao jednoga od glavnih sredstava za narodno obrazovanje, i time potkrijepio energiju svojih suradnika. Nato je pod imenom Henrika Börnsteina, tadašnjega direktora njemačke pozorišne družine u Zagrebu — rodom Čeha — izašao u Gajevoj »Danici« (16. XI. 1839.) znameniti članak »O utemeljenju ilirskog Nar. Kazališta«, u kojemu je iznesen prvi realni predlog, kako bi se Nar. Kazalište moglo izgraditi prama uzoru češkoga instituta. Pozornica, orkestar, garderoba i pjevački zbor već su bili gotovi, kao i Kukuljevićeva drama »Juran i Sofija ili Turci u Sisku« — samo je trebalo još naći glumce i dobrovoljnim prinosima skupiti nešto novaca. Domala se nadjoše i novci i glumci — jedna putnička srpska družina u Novom Sadu — i tako je dne 10. lipnja 1840. odigrana prva domaća drama u Stankovićevoj kazališnoj zgradi. Glumci su svi od reda bili nevješte početničke sile, ali je uspjeh ipak bio golem, jer se nije klicalo ljudima, nego ideji!

Općenita je bila želja, da se iza ovolikoga uspjeha mora odmah pristupiti radu na osnivanju stalnoga kazališta, pa je, dva mjeseca kasnije, doista, hrvatski sabor proglasio Kazalište »narodnim institutom« i imenovao prvi kazališni odbor s grofom Jankom Draškovićem na čelu, ali zemaljske potpore još nije odredio nikakove. Za sve ovo vrijeme izdržavalo se hrvatsko kazalište novcem, koji se dobivao od prodanih ulaznica i dobrovoljnih priloga, koji su se skupljali po cijeloj zemlji. Glumačka družina postepeno se popunjavala dobrovoljcima i rutiniranim članovima njemačkih gosti, koji su bili naučili nešto hrvatski. To je ono doba, kad se umjetničko osoblje zagrebačke pozornice rekrutiralo od brijačâ i podrumara iz Vlaške ulice... Ali su na koncu treće sezone (1842.) bile već sve glavne uloge prešle u ruke zagrebačkih diletanata, i ovako složena družina pošla je, na poziv srpske vlade, u Beograd. Ovim gostovanjem pojačalo se zanimanje zagrepčanâ za Srbiju i za odnose srpsko-hrvatske. Jedan beogradski dopisnik piše sa zanosom u Gajevoj »Danici« (26. II. 1842.) prigodom toga gostovanja. da su »Srbin i Horvat sinovi jedne majke, odgojeni jednim mlijekom: — Horvat u srpskom pozorištu Srbina predstavlja! Nije li to očiti dokaz, da Srbin i Horvat jednim jezikom govore?«

God. 1846. davala se na zagrebačkoj pozornici prva hrvatska originalna opera (»Ljubav i zloba« od Vatroslava Lisinskoga) kao vrhunac zanosa i umjetničkoga napora zagrebačkih rodoljuba. Uspjeh ove opere znatno je djelovao i na razvitak drame. Uz njemačko osoblje bilo je angažovano i hrvatsko, koje je početkom svibnja 1847. počelo davati redovne predstave s dramom »Seležani i junaci« uz tableau »Oslobodjenje Hrvata ispod franačkog jarma«, koje se može smatrati prvim, alegoričkim, udarcem s hrvatske pozornice protiv austrijskom svesilju, koje je imalo doživjeti jasniji udarac u Demetrovom librettu za drugu hrvatsku operu »Porin«, koja se, nažalost, mogla prvi put prikazati tek u današnjoj kazališnoj zgradi.

August Šenoa, slavni dramaturg starog teatra.

Glavna dobit ovog, drugog pokušaja u pokretanju hrv. dramskog prikazivanja, bio je dolazak gradiščanina Josipa Freudenreicha na zagrebačku pozornicu. Ali tek što se počelo ozbiljno raditi, planu revolucionarna godina 1848. i tako utrnu drugi životni trzaj hrvatskog pozorišnog nastojanja. Demeter se laća mača i polazi kao časnik s Jelačićem na Madžare, a Freudenreich preuzima bubnjarstvo kod narodne garde.

Poslije rata bila je složena od odličnih zagrebačkih gradjana lijepa dobrovoljačka družina, koja je mogla već davati »Hernani« od Victora Hugo-a, »Čašu vode« od Scribe-a i »Gospodje i husare« od grofa Fredra. Zagrebačka vlada odredi kazalištu prvu potporu od 600 forinti, a ostalo imao je da skupi narod. Ban Jelačić izda (13. XII. 1851.) proglas, da se skupi 100.000 forinti — na 4000 dionica po 25 forinti komad — kojim bi se novcem imala prekupiti zgrada iz privatnih ruku i osnovati stalno kazalište, da se »tom malom žrtvom podigne veličanstveni spomenik narodnog oduševljenja«. Odziv je narodni bio toliki, da je još istoga mjeseca bila zgrada kupljena! U gradu Rijeci bilo je rasprodano više dionica, nego u ikojoj tadašnjoj hrvatskoj županiji, a dodana još i svota, koju su riječki Hrvati skupili za spomenik na Grobničkom Polju, na kojemu su, prama narodnoj tradiciji, Hrvati potukli Tatare.

Od godine 1852.—1854. izdavala se zgrada samo talijanskim i njemačkim direktorima. Za te tri godine bilo je zagrebačko kazalište — hrvatsko tijelo sa stranom dušom; njemačka je drama morala izdržavati hrvatsku, dok godine 1857. nisu ušli u repertoire Freudenreichovi »Graničari«, koji su toliko ugodili zagrebačkom općinstvu, da se godine 1879. mogao davati već jubilej stotog prikazivanja. — Godine 1858. dodje na našu pozornicu drugi gradiščanin Adam M a n d r o v i ć, kasniji, uz Freudenreicha, najzaslužniji radnik u stvaranju kazališnog repertoira i obrazovanju umjetničkog personala. Ali se iste godine, posljednji put, hrvatska glumačka družina raspada pod strašnim pritiskom bečkog apsolutizma i germanizatorskog režima, koji nije dopuštao ni hrvatskog imena Kazalištu, nego tražio, da se nazivlje »zagrebačkim« i da njeguje i »druge« jezike (u prvom redu njemački). Ministar Bach rastjera kazališni odbor, a dioničko društvo htjede prisliti na likvidaciju. No dvije godine kasnije, kad se srušio njemački apsolutizam, bili su njemački pozorišni apostoli otjerani trulim jabukama i jajima s hrvatske pozornice, da se nikada više ne povrate. I doista, od toga vremena do dana današnjega nije se sa zagrebačke pozornice čula ni jedna njemačka riječ — osim u ironiji i podsmijehu. Od 24. studenoga 1860. datira pobjedni period hrvatske dramske umjetnosti, jer se glumačka družina nije nikad više razilazila.

Godine 1861. proglasi hrvatski sabor Narodno Kazalište »zemaljskim zavodom« i odredi mu stalnu potporu (u početku 1500 forinti mjesečnih) s naročitom napomenom, da se »vremenom ima osnovati i narodna opera«. Već prve sezone davale se 64 predstave sa 20 noviteta. Ljeti, godine 1862. gostuje zagrebačka drama u Beogradu, dok su srpski borci stajali na barikadama proti kalemegdanskom dindušmaninu. Dočekani su s bratskim zanosom. Tamošnji »Vidovdan« nije mogao da se nahvali braće, koja su »ispred turskih topova došla da pruže ratničkim beogradjanima toliko višega uživanja«. Na povratku pozdravio je Freudenreich zagrepčane Demeterovim proslovom, u kojemu im se javljalo, da je »vila Hrvatica poletjela u pohode vili Srpkinjici; odavna se sestre ne vidjele, zmaj pakleni medju njih se stavi, što Bog spoji želeć rastaviti; no zaludu napori, utvore: što je srodno, što je jedne krvi, ne rastave vrleti, ni gore«.

Od godine 1863.—1867. bio je predsjednik zagrebačkog kazališnog odbora srpski pjesnik Jovan Subotić, koji je napisao dramu »Zvonimir, kralj hrvatski«. Ovo je djelo u ono doba bilo zalog tople ljubavi i triumfalni izraz bratskog razumijevanja. Kad je pjesnik stupio u svoju ložu, bio je pozdravljen od općinstva klicanjem, a mlade Hrvatice predadoše mu lovor-vjenac s narodnim vrpcama, na kojima bjehu upisani stihovi: »Da je Hrvat Srbu bratac mio, Srb-pjesniče, Zvonimir tvoj kaže; ushitom je on te usplamtio, kakav samo bratska ljubav smaže. Plod te sjetve nagrada ti budi: što Hrvatstvu, to i Srpstvu prudi (koristi)«.

Godine 1863. davana je prva opereta na hrvatskoj pozornici (Offenbachova »Svadba kod svjetiljaka«), a godine 1867. prva Shakespearova drama (»Mletački trgovac«). Na mjesto ostarjeloga Demetera dolazi za dramaturga mladi i poletni August Šenoa, koji je imao da donese moderniji repertoire i nosi duh u birokratsku upravu. S njim dolazi u glumački ensemble Marija Ružička (kasnija markiza S t r o z z i) najveća dosadašnja umjetnica hrvatske pozornice, a nešto kasnije stiže i Ivan Z a j c, koji je godine 1870. osnovao današnju našu operu.

Muzički život grada Zagreba davnoga je porekla, pa ono, što danas daje Zagrebu prvo mjesto na čitavom Balkanu — zbog muzičkog obrazovanja njegovoga stanovništva — samo je rezultat dugoga kultiviranja ove vještine, koja seže čitave decenije prije nacionalnog našeg preporoda. U Zagrebu su se davale u trećem i četvrtom deceniju prošloga vijeka opere Mozartove, Rossinijeve, Auberove, Donizettijeve, Boieldieuove i Belinijeve — dakle u isto doba, kad su se premijere tih skladatelja iznosile na svim velikim evropskim pozornicama, pa bi se rijetko koji manji narod mogao pohvaliti, da može sa tisućom godišnjicom svoga kraljevstva proslaviti i stotu godišnjicu, otkako se medju zidinama njegovog glavnog grada pjeva — Mozartov »Don Juan«. Dakako, u umjetničkim, internacionalnim poslovima ne smijemo stavljati narodnu riječ kao j e d i n i kriterij višega obrazovanja. Da Štriga i Lisinski nisu u zagrebačkom općinstvu zatekli muzičku spremu, dotjeranu stranim umjetničkim prikazivanjem (isto kao što je i Demeter zatekao dramsku), nikad se s onolikim zanosom ne bi primio prvi pokušaj njihovog kulturnog nastojanja, koje je od nas stvorilo ono, što danas na tom polju predstavljamo.

Ivan Zajc,
osnivač naše opere.

Čim je biskup Maksimilijan Vrhovac godine 1826. osnovao u Zagrebu »Filharmonijsko društvo« (kasniji Glazbeni Zavod), počeli su se javljati hrvatski muzičari, a s njima i želja, da se u njemačka djela na pozornici upleću domaće pjesme. Tako je godine 1832. u lokaliziranu njemačku predstavu »Die Magdalenengrotte bei Ogulin« upletena Livadićeva »Još Hrvatska nî propala!« Na koncertima su se uz domaće pjesme izvodili odlomci iz stranih opera, ali — u hrvatskom jeziku. I tako se muzički život zagrebački počeo nacionalizirati, dok nije iznesena i prva hrvatska originalna opera.

Ovdje valja spomenuti, da je Lisinski stvarao svoja djela, osnivajući ih na narodnim motivima, kakove u ono doba nisu stvarali ni Česi, ni Rusi.

Već prve operne sezone, kad se opera pod Zajčevim vodstvom ustalila na našoj pozornici, bio je angažovan kao bariton mladi Hrvat (s otoka Lošinja) Josip Kašman, koji je kasnije proslavio svoje poreklo, pjevajući na prvim pozornicama Evrope, od Petrograda do Madrida, kao i mnoga druga djeca naša, sve do Milke Trnine. Prvi svjetski kompozitori dolazili su do riječi na našoj pozornici, pa danas gotovo nema općenito priznatih stranih opera, kojih zagrebačko općinstvo nije slušalo. Uz strane skladatelje javljali su se postepeno i domaći, pa je godine 1920., kad je slavljena pedeseta obljetnica stalne zagrebačke opere, pobrojano, ni manje ni više, nego s e d a m d e s e t hrvatskih originalnih opera i opereta. U svemu se do konca prošlogodišnje sezone izvodilo na daskama Nar. Kazališta 330 opera, opereta i samostalnih baleta, od kojih je sam Zajc komponirao 29.

God. 1877. pokrenu se misao o zidanju nove kazališne zgrade, kad je Eduard Jelačić oporukom ostavio kazalištu zemljište u Ilici i jedan dio svoga dobra. Uz dobrovoljne prinose, uz pripomoć grada Zagreba i novac kazališne zaklade, dozidana je ova nova zgrada (s prostorom za 1300 gledalaca), u koju je prešao god. 1895. prvi samostalni intendant, Stjepan M i l e t i ć, koji je za četiri godine svoje uprave modernim duhom preporodio ovaj narodni institut u umjetničkom i tehničkom pogledu. Za njegova vremena dosegnu inscenacija nevidjeni sjaj, a repertoire, u dramskoj i opernoj struci, popuni se klasičkim djelima sviju naroda. Od samoga Shakespeara bilo je za to vrijeme izvedeno devet, dotle neprikazivanih drama, a od ostalih velikih dramatičara prikazivani su: Sofoklo, Euripid, Sudraka, Kalidasa, Lope de Vega, Corneille, Molière, Goldoni, Schiller, Grillparzer, Byron, Gogolj, sve do Ibsena, Tolstoja, Vrchličkoga, Hauptmanna, Rostanda, Curela i Donnaya. Domaća drama naročito se kultivirala stalnim natječajima, a gostovanjima velikih slavenskih i romanskih umjetnika (Šmaha, Želazowski, Rossi, Salvini, Zacconi, a kasnije Novelli, Coquelin i Sarah Bernhardt) potpomognuto je razvijanje domaćih glumaca u modernom pravcu, pa se u to doba na zagrebačkoj pozornici definitivno napustila stara patetička škola, počelo prilaziti realističkom prikazivanju. Za Miletićevih nasljednika (Ive Hreljanovića, Adama Mandrovića, Andrije Fijana, Vladimira Trešćeca, Guide Hreljanovića, Nikole Andrića i Julija Benešića) ustaljuje se Miletićev pravac: režija se diže do najsmjelijih samostalnih napora, a umjetnička ambicija trudi se, da ne zaostanemo ni za kojim svjetskim pozorištem.

Samo tri dana dijele nas od 14. listopada — historijskoga dana, kad smo se — prije 30 godina! — preselili u ovu današnju, ponosnu zgradu, koja je — uz onu staru na Markovu trgu — gotovo čitavo jedno stoljeće, bila pozornicom svih narodnih proslava i zanosa. U ovim prostorijama najjače je otkucavalo bilo našeg javnog života, gdje su se patriotski odabranici sakupljali, zbijali jedni uz druge, da planu neugaslim zajedničkim plamenom za svete narodne stvari. I čudnim sticajem prilikâ ovaj je jubilarni datum pao u isto doba sa stvaranjem kulturno-historijske izložbe grada Zagreba. Slava u slavi — jubilej u jubileju! U to ime složen je u kazališnom foyeru retrospektivni pregled zagrebačkog pozorišnog života za prošlih sto godina s izuzetkom posljednjih trideset, koje su još odviše svježe. Nije bilo ni mjesta, a nije ni svrha ovom pregledu, da se iznosi sve, što se našlo i što bi se još moglo naći. Ali su sve epohe natuknute po kojim značajnim obilježjem. Složena je čitava radna soba velikoga Zajca, a izloženi dragocjeni kostimi Milke Trnine, koja ih je u svojoj dobroti poklonila Kazalištu. Čitavi ormari i zidovi posvećeni su monarsima naše umjetnosti: Freudenreichu, Mandroviću, Fijanu, Ružički-Strozzi. Najkarakterističnije kazališne objave, svileni pozivi na »korisnice« pojedinih glumaca, banski proglasi na narod, najznatniji članci prigodom stvaranja kazališta, ugovori, prolozi, manuskripti pojedinih dramatičara i skladatelja, razna kazališna izdanja, vladine odluke, figurine za neke operne opreme, disciplinarni statuti i nebrojene slike znatnijih umjetnika i radnika na kazališnoj oranici. Izložena je i kritičkarska besplatna ulaznica Augusta Šenoe, a da bude upotpunjen sentimentalni pijetet na velike stvaratelje Nar. Kazališta, izložene su i slike vjerenicâ naših starih kazališnih neženja — Lisinskoga i Demetera — a od nesudjene žene Demeterove, Franjice Vesel, izložena je i krasna pletenica plave kose . . . A da se daleka prošlost što uže spoji sa živom sadašnjošću, pronadjen je i portret naše dramske prvakinje, gospodje Ružičke-Strozzi, kad se, kao Siebel u Gounodovu »Faustu«, počela davati na — opernu karijeru.

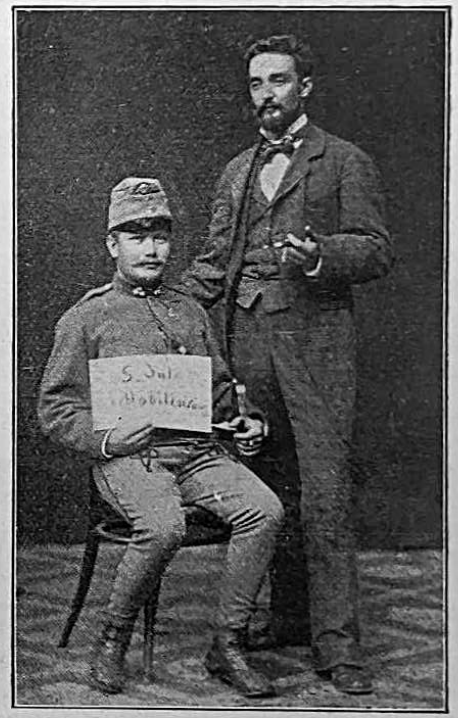

Andrija Fijan (stoji) još kao šestinski učitelj.

Svima njima, mrtvima, vječna slava, a živima priznanje i topla zahvalnost.*)

Dr. Nikola Andrić.

*) Ovo predavanje održano je na svečanoj predstavi prigodom otvaranja kulturno-historijske izložbe grada Zagreba, dne 11. listopada 1925.

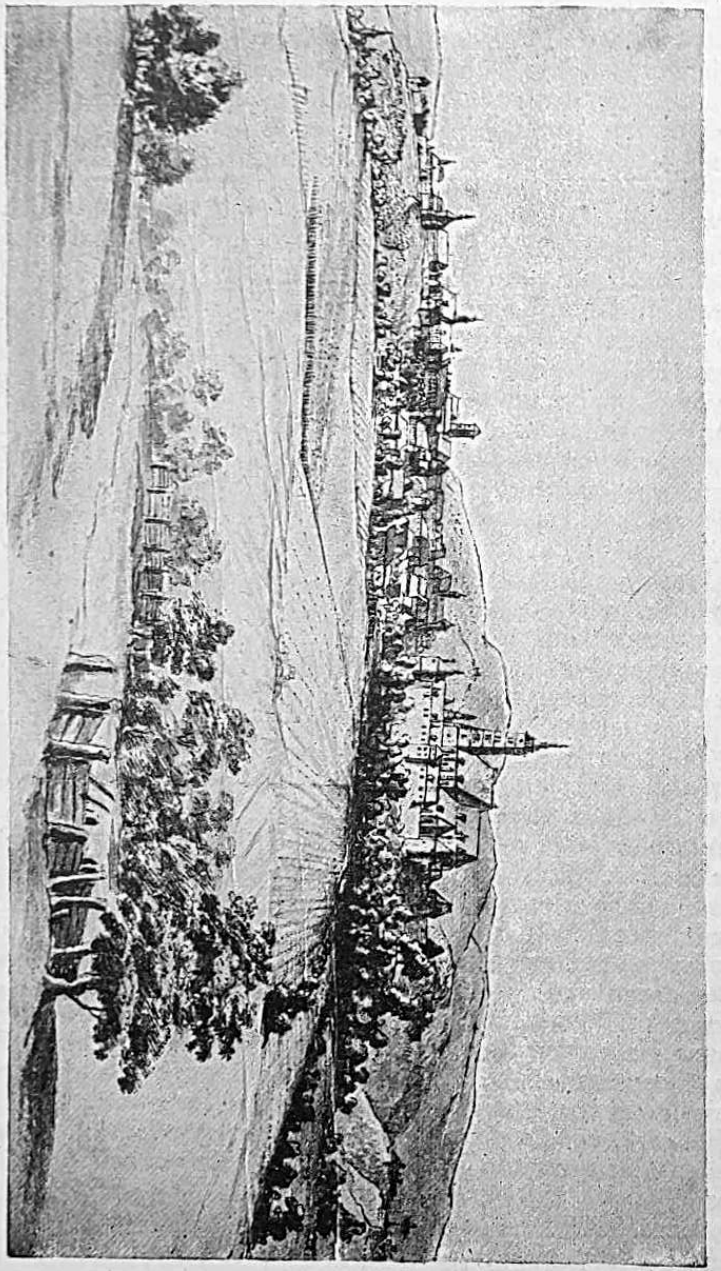

Zagreb za vrijeme Tituša Brezovačkog (XVIII. vijek).

TITUŠ BREZOVAČKI.

I.

Stari Hrvati, sve do jozefinskih vremena, kad se u nas prvi put počela lomiti protivureformacija i kad je carica Marija Terezija spasila život posljednjoj na smrt osudjenoj hrvatskoj vještici Herucini iz Križevaca, nijesu poznavali kazališta, osim plemića i velikaša, koji bi radi razonode ili rodbinskih veza dolazili u Grac i u Beč. Jedino u jezuitskim školama, u Zagrebu, Varaždinu i u Požegi, o svečanim zgodama, a redovito krajem školske godine, prikazivali bi djaci kakvu didaktičnu, istorijsku ili crkvenu dramu, gotovo od

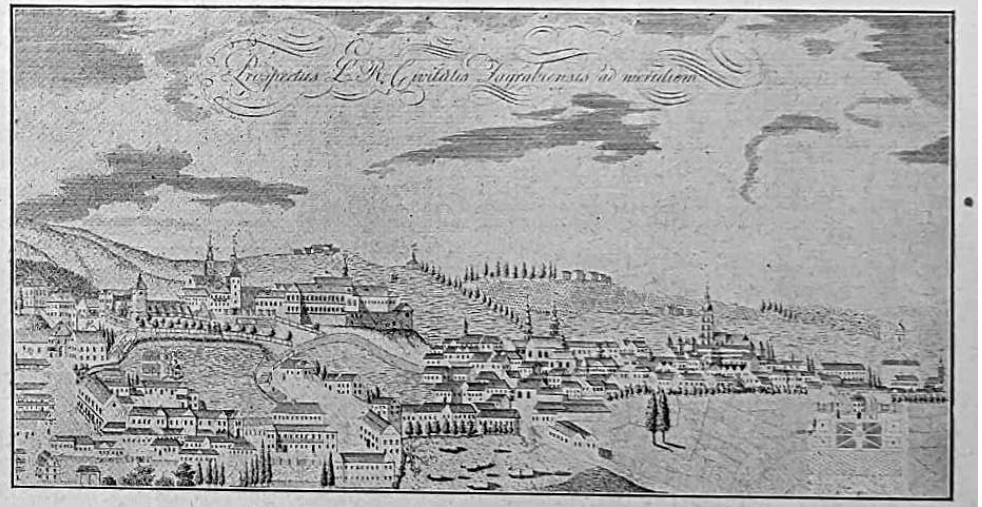

Zagreb za vrijeme Tituša Brezovačkog (XVIII. vijek).

reda na latinskom jeziku, o čemu bi kao o kakvom predmetu nastave vodio brigu naročiti profesor jezuita (»cura rerum comicarum«). Inače, stari Zagrepčani bijahu zadovoljni, kad su na Harmici vidjeli Talijana s medvjedom, kako igra uz bubanj, a vrhunac užitka bijaše, ako bi došao talijanski komedijant, pa u kojoj krčmi prikazivao svoje čarolije, »purčinel-mandlice«.

Za vladanja carice Marije Terezije središte hrvatskog političkog, a po tome i socijalnog života bijaše Varaždin, tadašnje sjedište vlade ili Consilii Regii Croatici (1767.—1779.), pa se tu javilo i prvo naše kazalište, dakako njemačko, jer je Varaždin bio, i više od ostale Hrvatske, sav u sferi austrijske gradačke i bečke kulture. U Varaždinu, kao sjedištu vlasti, skupljalo se, naročito zimi, hrvatsko plemstvo, tražeći društvenu razonodu. A upravo to bijaše vrijeme, kad je i Hrvatsku počeo zapljuskivati onaj čipkasti val delicija života sa zapadne Evrope, kad je srh slasti postao

dominantnim osjećajem višega društva, koje se naglo raskalašilo i raspojasalo, imajući za to duševnih predispozicija iz dojakošnjeg staroga života po svojim kurijama na ladanju i u palačama u Zagrebu i Varaždinu. I tako je kazalište, kao moderni luksus, postalo duševnom potrebom ovoga društvenog milieu-a. Oko 1770. — priča grof Adam Oršić u svojim memoarima — počeo se u Hrvatskoj širiti luksus, koji je prelazio sile našega društva. Moglo se vidjeti, naročito u Varaždinu, kao sjedištu Consilii Banalis, najnovije divne ekipaže, srebrno sudje, sjajne livreje, skoroteče i francuske kuhače. Ekselencije, Magnifici i dame poručivahu iz Beča skupocjene mode, održavala su se redovita ukočena društva, u jednu riječ, Varaždin bio je mali Beč. Plemstvo se umnožilo, ali je time postalo slabije i siromašnije. Ipak svako, pa i vice-sudac i provizor, hoće nadimak Spectabilis. Redute i kazalište svako hoće da polazi i da drži ekipaže. Svaki mladić, bez službe i imetka, lijepo je obučen. Izdaci za maitresse nijesu neznatni. Luksus ženski dopro je do vrhunca; poručuju se najnoviji i najskuplji nakiti; ne može se po odijevanju razlikovati sobarica i gradjanka od prve dame. Vode se razgovori o redutama i o kazalištu. Taj luksus nadilazio je snagu naroda i gdjekoji, naročito grof Franjo Patačić, tako je propao, da su njegova i njegove žene plemićska dobra pala pod stečaj. Tako priča stari grof Adam Oršić. Pa ipak, kad je 1795. Ivan Krizmanić sa grofom Franjom Vojkovićem (Vojkffy) putovao u Drezden, on nam je zabilježio, kako su putem u Varaždinu pohodili dvorsku savjetnikovicu groficu Vojkovićku, pa je našli zaposlenu — pri preslici.

U ovome zanimljivome društvenom milieu-u, gdje se hrvatska starina i patrijarhalnost jedva tu i tamo opirala novoj struji, koja je naglo razvredjivala dotadašnje vrednote, živjele su u to doba dvije zanimljive pjesničke duše: grofica Katarina Patačić rodj. Drašković, kajkavska pjesnikinja, i Tituš Brezovački. Katarina Patačić, žena grofa Franje Patačića, o kome nam Adam grof Oršić priča, kako ga je raskoš ovoga vijeka upropastila, spjevala je jedan rokoko-kanconijer »Pesme horvatske«, datiran 1781. u Varaždinu, galantne i sentimentalne kajkavske lirike, koji nam je jedini sačuvani dokumenat, da je u tom aristokratskom milieu-u, preplavljenom tudjinskom kulturom svake ruke, zujala ipak, i ako tiho, jedna domaća struna. Tituš Brezovački bio je uto u Varaždinu Pavlin, njemački propovjednik, a pošto je ukinut pavlinski red (1783.), službovao je kao profesor na varaždinskoj gimnaziji. Tu je on napisao prvu svoju dramu »Sveti Aleksi« (Zagreb, 1786.), nema sumnje, za svoje djake, da pored njemačkog teatra za aristokraciju i oni imadu svoj teatar. Brezovački je legendu o rimskome svecu, jedincu sinu rimskoga senatora, dramatizovao kao »žalosno pripečenje« (tragediju), ali u sporednim scenama osjeća se izvorni talenat budućega komediografa. Lijepo obrazovan, živahna temperamenta, prijetljiv, Brezovački je već sada fino zapažao obilježne crte novih, više negativnih nego pozitivnih likova, što ih je stvaralo novo vrijeme u društvenoj sredini oko njega, koji će poslije postati tako izrazite kreacije njegove socijalne komedije. U »Svetom Aleksiju«, i ako se radnja drame

dešava u Rimu, gdje se bori kršćanska ideja sa poganstvom, on iznosi osnovnu crtu društvenog života s v o g a milieu-a: »Kajti je vezda takva navada sveta, da jedno misli, drugo govori, tretje čini, ter vsakomu veruje, doklam vre tulíku laž ne omekne, da se z rukami popasti more, onda stoprav počne se poznavati«. Laž kao osnovnu crtu društvenoga poretka u našem tadašnjem životu izrijekom je istakao u svojim memoarima i grof Adam Oršić, a borba za istinu protiv laži, u svim njenim društvenim i kulturnim oblicima, postat će idejom vodiljom Tituša Brezovačkog kao komediografa hrvatskog socijalnog života na izmaku XVIII. i početkom XIX. vijeka.

II.

Kad je požar uništio velik dio Varaždina (1779.), prenesen je Consilium Banale u Zagreb, gdje je za godinu dana ukinut (1780.). U Varaždinu, kako veli Adam Oršić, ostadoše ipak tragovi ponosa i raskoši, ali dotadašnju važnost izgubio je zauvijek. Zagreb, stalno sjedište bana i biskupa, dakle političke i crkvene vlasti, razvijao se odsad u glavni hrvatski grad. Pa makar je za vlade Josipa II. (1780.—1790.), politički život zamro, jer se nije sazivalo ni hrvatsko »sprāvišče« (sabor), ni županijske skupštine, socijalni život odvijao se sve bujnije u slobodnom duhu vremena. Politički obespravljeno plemstvo zaboravljalo je gubitak svojih prava u raskoši i bakanalijama društvenoga života, ljeti vani po svojim dvorovima i kurijama, a zimi u svojim palačama u gradu. Umah se u Zagrebu javlja i prvi teatar, kao najpotpuniji izražaj duha razonode ovoga vremena. U oktobru 1780., dakle još za života carice Marije Terezije, došao je u Zagreb gradački komičar Matija Unger, kome je magistrat dopustio u gradskoj pivovari, u današnjoj Pivarskoj ulici, priredjivati — komedije i igre (»comedias et ludos«), ali on se ne održa dugo. Zamalo (1784.) došla je u Zagreb pod direktorom Ignjatom Bartschom njemačka družina, koja je davala drame i opere. Predstave oglašivao je gradski bubnjar. Zagreb dakako još nije imao dosta publike za njemačko kazalište. Predstave moglo je posjećivati domaće njemačko gradjanstvo i oficiri. Svećenstvo u

Marija Ružička-Strozzi
kao Siebel u operi »Faust«.

to doba još se ne smije pomoliti u kazalištu. Plemstvo, lišeno svojih političkih prava, prvih godina vlade Josipa II., ne može se dakako odmah oduševiti za njemački teatar, koji je zapravo bio samo kulturni pionir političke centralizacije i germanizacije. Pored toga, niže plemstvo nije još poznavalo njemačkog jezika, a više plemstvo, u kome bijaše mnogo tudjinaca, nije radi svoje staleške »dike« moglo prisustvovati predstavama u dvorani gradske pivovare, gdje se obično skupljalo gradjanstvo.

Kad se početkom 1785. ova njemačka družina našla u krizi, radi slaboga odziva publike, plemstvo kao da je požalilo, što nije posjećivalo predstave, pa je sabralo medju sobom sto dukata kao dar direktoru, da se teatar održi. Srh novoga socijalnog života bijaše jači od tradicija starih feudalnih prava. Plemstvo je i taj primitivni njemački teatar trebalo, kao i gradski bubnjar onih 17 krajcara, što ih je dobivao za objavljivanje svake predstave. Tu se već jasno vidjelo, kojim će se pravcem razvijati duhovni život gradjanske Hrvatske. Otpor našega plemstva, naročito višega, protiv prosvijećene politike Josipa II. nije imao dublji značaj. Politička, a pogotovo nacionalna misao našega plemstva, pa makar u svojoj feudalnoj formi, bila je daleko slabija od čari savremene mode. I tako je čipkasti val delicija i raskoši, što ih je donosio i ovaj primitivni teatar kao jednu novinu vremena, polako prekrivao politički otpor plemstva protiv centralizacije i germanizacije. I zato se sada traži stalno i prikladnije mjesto za teatar; plemstvo prednjači, a za njim se povodi gradjanstvo, i teatar postaje onim forumom, gdje se bez nasilnih reforama, u sjaju i raskoši germanizovala hrvatska inteligencija u predilirsko doba.

Uto su pale riječi Talleyrandove, da nije osjetio, niti će osjetiti slasti života, ko nije živio prije god. 1789., i one su našle živoga odjeka u Hrvatskoj. Za francuske revolucije, malo zatim, pokidale su se i u Hrvatskoj sve spone nekadašnjeg patrijarhalnog života, a osjećaj raskalašenosti i raspojasanosti postaje dominantnim osjećajem u životu inteligencije staroga Zagreba. Prevladala je potpuna sloboda u društvenom i porodičnom životu, gdje je dosad vladala apsolutna, tradicijom posvećena stega. Za ličnu slobodu, bez ikakva obzira, kidale su se sve spone staroga društvenog života. Plemstvo kao najkulturnija klasa prednjači u svemu, što je moderno, a gradjanstvo, zaostalo i konzervativno, u početku predstavlja malu reakciju, ali pomalo i ono se povodi za plemstvom. U svim žilama golica srh strasti, a teatar se ovome društvu pričinio rajem sviju delicija novoga života i postao najprečom njegovom duševnom potrebom. Predstave daju se sada u Kulmerovoj palači, a potkraj XVIII. vijeka, najkasnije 1798., sagradio je grof Antun Pejačević moderno kazalište — to je zgrada današnjeg Prirodoslovnog Muzeja u Demetrovoj ulici — koju je zatim kupio osobiti prijatelj teatra barun Ivan Emilijan Kulmer (1736.—1807.), a poslije njegove smrti grof Antun Amade.

Tituš Brezovački, kao ekspavlin, kapelanuje u to doba po različitim selima, ali živo čezne, da steče ma kakvo mjesto u svom rodjenom Zagrebu. Već god. 1790. obraća se na »plemeniti magistratuš« grada Zagreba, moleći ispražnjeno mjesto »nemškoga prodekatora«. Nada se, da magistrat ne će »od drugud posuđjevati« ljude za svoje službe, već da će njemu, kao domaćem djetetu, dati »ovoga falata kruha vuživati«, kako bi on mogao svoga staroga oca, koji je živio u Zagrebu, » k grobu dohraniti dostojno«. Njegova se želja ne ispuni. Kad je mnogodišnje kapelanovanje slomilo njegove zdravlje, radi lijekova i liječnika dolazi Brezovački, kao penzionisani kapelan, u Zagreb i sada tek postane altaristom, a odmah zatim prebendarom sv. Ivana kod župe sv. Marka u Zagrebu (1800.). Ali to su bile posljednje godine njegova života, jer je već 29. oktobra 1805. umr'o.

Ivka Kraljeva,
jedna od naših najboljih glumica.

Brezovački je živio u Varaždinu, kad je tamo cvjetao prvi naš njemački teatar, a za ovih šest godina njegova života u Zagrebu, u naponu je svoga razvitka zagrebački njemački teatar. Istina, pojava svećenika u teatru značila je javnu sablazan, ali Brezovački ipak ne može živjeti bez teatra. Mirko Rafaj, opat i kanonik zagrebački, izvršio je god. 1801. po nalogu biskupa M. Vrhovca kanoničku vizitaciju župe sv. Marka, pa je tim povodom u koroni svećenstva župe u župnom domu sv. Marka, ocrtao nazočnoga prebendara Brezovačkoga kao učesnika »pokvarenosti vijeka« (corruptio saeculi). Brezovački izmiče crkvenim dužnostima, običaje svjetovne pretpostavlja crkvenima, više voli vrludanja od crkvenih poslova, ne vrši svojih dužnosti, po svojim običajima nije takav, kakav bi morao biti prema svetosti svoga zvanja, a što je najteže: on češće hoda gradom bez mantije, u svjetovnom odijelu i p o l a z i j a v n e k a z a l i š n e p r e d s t a v e. Takav izvještaj podnio je Rafaj o Brezovačkom biskupu Vrhovcu, pa i ako su možda sve to bili poroci za tadanjeg prebendara sv. Marka, bile su to ipak prirodjene odlike našega najvećeg kajkavskog komediodrafa. Samo ovakav Brezovački, i u odmakloj dobi, posljednjih godina svoga života, i kraj svoje bolesti živahan i nemiran, poput kakvog renesansnog šaljivdžije, a gledajući očima punima sjaja magičan život na pozornici, mogao je da u to doba napiše dva remek-djela: »Grabancijaša« i »Diogeneša«, prvo za domaći teatar pitomaca Plemićskoga Konvikta, a drugo za teatar klerika u zagrebačkom sjemeništu.

III.

»Diogeneš« je izvorna socijalna komedija iz života staroga Zagreba potkraj XVIII. i početkom XIX. vijeka. Osnovni je motiv ovo: dva izgubljena brata, Peter Ljubimir i Pavel Ljubimir, traže se već mnogo godina, a ne mogu se nikako naći, premda žive — i to pod krivim imenima kao Hermenegild Miribul i Ferdinand Burimil — u istoj krčmi, jedan uz drugoga, šta više, imadu i istoga slugu Diogeneša, a to je zapravo Jožek, sin Pavla Ljubimira, koji uz brata traži i svoga izgubljenoga sina, a ne može ga naći. Sâm taj motiv nije izvoran. Motiv o dva izgubljena brata, koji se po svijetu traže, a stanuju pod istim krovom, posve je konvencionalan: provlači se od Plautovih Menaechma, preko talijanske renesansne komedije, Držićeva »Pjerina«, Shakespeare-ove »Komedije bludnja« do Karla Goldonija i Brezovačkoga. Brezovački najbliži je dakako mletačkom komediografu Goldoniju. Zapravo, Brezovački je motiv o izgubljenim blizancima iz njegove komedije »I due gemelli veneziani« povezao sa motivom njegove komedije »Il servitore di due padroni«. Ali Brezovački nije ni prvi ni drugi konvencionalni motiv unio u svoju komediju u njegovoj dramatskoj koncepciji, sa mnogim komičnim qui pro quo scenama, u kojima se razvijaju konflikti, dok iz njih konačno ne izadje rešenje dramatskoga čvora. Uzajmljeni motiv Brezovačkome samo je konvencionalna shema, u kojoj se odigrava socijalna komedija staroga Zagreba. Zanimljivo je, da je Brezovački po svojoj prirodi tako izvoran komediograf, da je i tu konvencionalnu shemu upotrebio vrlo izvorno. Motiv o dva izgubljena brata u svih komediografa, koji ga obradjuju od Plauta do Goldonija, sâm je izvor cijele komike u komediji, a u »Diogenešu« taj motiv razradjen je kao posve s e n t i m e n t a l n i dio komedije, u stilu kakova tadašnjega Kotzebue-ova »žalosnog pripečenja«. Brezovački veoma je fino i izvrsno upotrebio tipičan k o m i č k i motiv kao s e n t i m e n t a l n u shemu, kao skelet, da u njemu, u umjetničkom kontrastu, izvede bujnu komiku tadašnjega hrvatskoga društvenog milieu-a. On kaže o svojoj komediji »speljiva se vu Zagrebu«, i to važi doslovce, za »Grabancijaša« i za »Diogeneša«. U obje komedije, u šabloni uzajmljenih motiva, dao je Brezovački nešto specifičko domaće i svoje. Prebujni komediografski talenat Tituša Brezovačkoga nije ništa moglo sapeti. Konvencionalizam motiva ne smeta ga nikako: on naprosto komični motiv pretvara u sentimentalni. Pišući svoje dvije komedije za djake, u »crnoj školi« i u Plemićkom konviktu, on mora primiti strašno skučenu tehniku, koju je jedinu taj »Theatrum domesticum« dopuštao: da lica u drami mogu biti samo muška čeljad. Ali ni to njega nikako ne sapinje. I u takovu okviru imao je Brezovački dati najpuniji život svojim umjetničkim kreacijama. Napokon, Brezovački je napisao samo dvije komedije, »Grabancijaša« i »Diogeneša«, iznoseći u jednoj i drugoj neke iste likove, pa ipak se u njega ne osjeća nikakvo ponavljanje. Njegovi isti društveni likovi ipak nijesu isti. U »Diogenešu« je on iznio ponovo društveni milieu, što ga je već dao u »Grabancijašu«, jer je osjećao, da u toj prvoj svojoj komediji nije sve rekao, da nije dao sve značajne društvene likove, a one, što ih je kreirao, nije dao u svim značajnim crtama. Brezovački je nesamo pjesnik jednoga milieua kao cjeline, već i pjesnik detaljâ, i tu je humor njegov neiscrpljiv.

U obje komedije d i j a k je nosilac svega komičnoga. U »Diogenešu« dijak Zmeknirep, naročito u scenama kao prerušeni Skrovnoznanec (čarobnjak) i Mužikaš ze živem bajsom, bogatom komikom daleko natkriljuje i samoga dijaka Grabancijaša. Ali oni nijesu samo nosioci svega komičnoga, već i nosioci njegove prosvjetiteljske ideje o preobrazbi našega tadašnjeg društva. U tim likovima dijaka — jače je to istaknuto u Grabancijašu — izmjenjuje se vragoljanstvo i prevejanost sa dubokom zbiljom, posvećenom uzdizanju i popravljanju društva. U »Diogenešu« kao da se dijak Grabancijaš, koji žigoše poroke i prosvjećuje, raspolovio u dva lika: dijaka Zmeknirepa i slugu Diogeneša, koji rade po dogovoru kao da su jedno lice. Ti likovi dijaka nijesu talijanski komedijanti, koji su u to vrijeme i u Hrvatskoj zabavljali publiku svojim čarolijama; naše dijake resi i u najkrupnijoj šali plemeniti idealizam, nesebičnost i duboko socijalno osjećanje. U njih je smijeh veoma ozbiljna moć. Oni u komedije unose raspojasan smijeh, ali dok se sve oko njih smije, njegove su crte lica najozbiljnije, jer oni i u orgijama smijeha mrko promatraju njegov učinak na psihu čeljadi, koju hoće da moralno dignu, da ju pravim znanjem i prosvjećenjem oslobode od svih starinskih predsuda i svakoga sujevjerja.

Berta Heinzl,
predsjednica odbora za priredjivanje kult.-hist. izložbe.

Hrvatska društvena sredina toga doba bijaše za komediografa, koji imadjaše tako istančani dar za opažanje sviju smiješnosti, veoma zanimljiva, jer se tu našao naš društveni život na razmedju: mijenjala se njegova osnovica. Kraj sve brzine, kojom je taj proces nahrupio, stari društveni oblici još nijesu iščezli, a novi se nijesu mogli utvrditi, pa tako je sav društveni život pun sukobica, što ih čini patrijarhalna starina u opreci s novim duhom vremena. Starina je u osnovima pokolebana, a novo još nije utvrdjeno, pa zato nema čistih društvenih tipova, starih ni novih: sve se kreće na prijelazu izmedju dvije velike generacije. Iz ovoga milieu-a

zahvatio je Brezovački u dvije svoje komedije jedan niz tipova kao predstavnike sviju tadašnjih naših društvenih klasa: velikaša, nižega plemića, gradjanina i kmeta. Kao dijete zagrebačkoga gradjanina i znajući, da je zadatak gradjanskog staleža, da sruši opreke društvenih klasâ, on je osobito isticao gradjanske tipove, koji su kraj svih svojih poroka ipak jedini nosioci njegovih ideja: prosvjetiteljske ideje o znanju kao jedinoj vrednoti za preporod društva, ideje »općinskoga dobra«, pa ideje humaniteta.

Tituš Brezovački zanimljiva je i velika ličnost. U doba najteže političke i kulturne reakcije, kad u ostalom književnom radu gradjanske Hrvatske nema gotovo ništa ni s idejne ni s umjetničke strane pomena vrijedno, kad je sve pritisnuto, prigušeno, bez daha, on ima izgradjenu svoju ideologiju o obnovi našega društva. Kad je u kajkavskoj književnosti sve sitno, prigodničarsko, neizvorno, bezizražajno, on stvara dva posve izvorna i jaka umjetnička djela, »Grabancijaša« i »Diogeneša«, a te su dvije komedije ujedno najvažniji dokumenti za kulturnu istoriju staroga Zagreba, što ga je Tituš onako duboko volio i razumijevao, kao poslije njega August I. (Šenoa) i August II. (Matoš).

Dr. Branko Vodnik.

NAŠI UMJETNICI I JUBILEJ TEATRA.

Vrijedno je, povodom proslave tridesetgodišnjice otvorenja nove Kazališne zgrade zapisati imena svih sadašnjih članova teatra, koji su bili medju umjetničkim personalom teatra u prvim njegovim danima života. To su:

Čippa Mirko, djeluje od 1887. kao operni zborista i solista; kreirao mnogo male partije.

Dević Juraj, u našem kazalištu od 1894. kao član drame; prevodio opere i operete.

Freudenreich Dragutin, od 1882. na našem teatru; kreirao mnoge velike uloge, poglavito u Molièreovim komedijama.

Grbić Paula, na našem teatru od 1882. članica drame i opernog zbora.

Grund Arnošt, od 1895. na našem teatru; autor uspjelih lakrdija, redatelj, glumački pedagog, kreirao mnoge velike komičke uloge.

Jovanović-Dimitrijević Mila, od 1894. na našem teatru, kreirala mnoge velike naturalističke uloge, pogotovo iz seljačkog ambijenta.

Jurčić Franjo, operski inspicijent, prije član opere, u našem teatru od 1894.

Kirin Franjo, u našem teatru od 1885., odlični tenorista, kreirao male partije, pjevao u zboru u svim operama i operetama; danas blagajnik mirovinske zaklade.

Lesić Tošo, u našem teatru od 1884., bass-buffo, kreirao sve partije karaktera njegova glasa.

Marković Mihajlo, od 1894. u našem teatru; član drame, kreirao mnoge uloge naturalističkih domaćih i ruskih drama.

Mihičić Milica, od 1890. u našem teatru; prva naša glumica u realističkim dramama, uvela s Borštnikom realizam na našu scenu.

Polak Irma, u našem kazalištu od njegovog otvorenja, kreirala kao sopran mnogo velike partije opere i operete.

Raković Borivoj, od 1894. u našem teatru, član drame, kreirao mnogo uloga domaćih i ruskih drama.

Savić Tonka, od 1876. u našem teatru (na godinu slavi rijetki jubilej: pedesetogodišnjicu glumljenja!), nenatkriljiva u staračkim ulogama.

Strozzi-Ružička Marija, od 1868. u našem kazalištu, najveća naša tragetkinja.

Velić Slavko, od 1895. u našem kazalištu, igrao mnogo manje uloge kao član drame.

INTERVIEW S ARH. DRYAKOM.

GRADNJA NOVE KAZALIŠNE ZGRADE.

— Od samoga početka, gospodine nadzorniče, vi ste u ovoj našoj kazališnoj zgradi na Wilsonovom trgu, dulje možda od svih zbog toga, jer ste u njoj bili već onda, kad još nije imala ni krova. Gledali ste i nadzirali temeljne jarke, koji su crtali veliki tlocrt na pustom starom Sajmištu, pratili ste rast zidova, koji će odvajati nove svijetove, radovali se konstrukcijama kupola, koji su okrunili Talijinu Kuću, a da još i danas bdijete nad zgradom, koja znači dio vas samoga. Zato se obraćamo na vas, da nam odate po koju vašu lijepu uspomenu, vezanu za gradnju, od koje je ovih dana prošlo ravno t r i d e s e t g o d i n a . . .

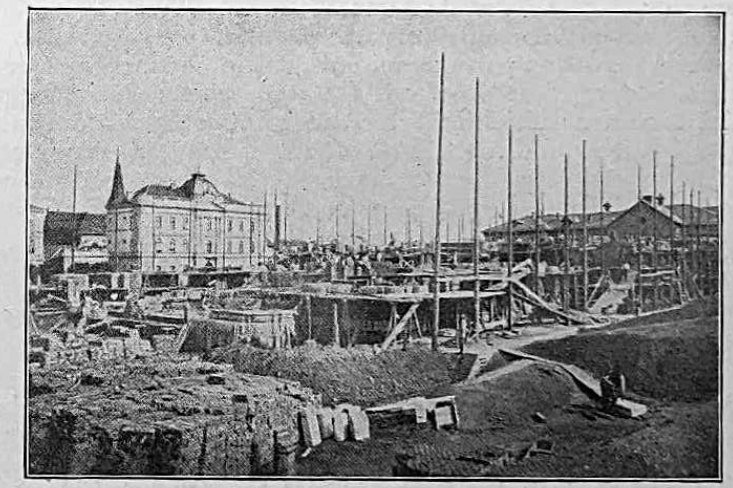

Gradnja nove kazališne zgrade: Temelji.

— Spomenuste staro Sajmište, koje je bilo pusto i u svojoj osamljenosti (bila je to »periferija« Zagreba) gotovo nepodesno za mjesto, gdje će se podići teater. Zbog toga je, u početku, postojala osnova, da se teater sagradi na onom mjestu, gdje je danas palača Prve Hrvatske Štedionice. Nije doduše ni to mjesto bilo napučenije i otmjenije od Staroga Sajmišta. Bio je tamo velik prazan prostor, takozvano »Veliko Dvorište«, ogradjeno s iličke strane s nekoliko kuća, koje su zatvarale prolaz na stražnjoj strani današnje pravoslavne crkve; u »Veliko« su »Dvorište« svraćali seljaci, koji bi dolazili u Zagreb, svojim kolima. Preradovićev trg nije postojao i cijeli onaj blok malenih kuća ograničavao je u nepravilnom trokutu »Veliko Dvorište«. Pa ipak se to mjesto smatralo podesnim za Kazalište ponajprije zbog toga, što je to bio centar Zagreba, a onda i zbog toga, što je to zemljište pripadalo Eduardu J e l a č i ć u, koji ga je poklonio teatru i bio jedan od

*

najživljih teaterskih propagatora; on je dakako energično zastupao mišljenje, da zgradu treba sagraditi na tome mjestu. A s njim je bila gotovo cijela javnost.

— Kako je došlo do gradnje na Starom Sajmištu, na današnjem mjestu?

= Vrlo jednostavno. Svima u prkos Khuen-Héderváry dao je nalog, da se Kazalište ima graditi na »Sajmištu«. I kad se vidjelo, da nije druge, prodalo se javnom dražbom Jelačićevo zemljište, pa se dobivena svota od 260.000 forinti pridodala Gradjevnoj Glavnici.

— Planovi su...

= Generalni su plan stvorili bečki arhitekti Fellner i Helmer, poznati specijalisti za gradjenje teatara, kojima je zagrebački teater bio t r i d e s e t d r u g i od onih, što su ih po svoj Evropi, pogotovo po srednjoj, posagradili. Prava je sreća, što se posao povjerio ovakovim stručnjacima, koji su bili vrlo iskusni, i koji su, za ono vrijeme, stvorili zgrade, prava arhitektonska remek-djela skladne vanjštine, praktične pozornice, udobnog gledališta i evropskog konfora. U isto vrijeme s našim oni su gradili i teatre u Zürichu i Wiesbadenu, poslije teatara u Brnu, Grazu, na Rijeci, u Karlsbadu, Požunu, u Pešti (Somossi orfeum) i u Beču (Volkstheater, Ronacher i t. d.). Za nas će biti od osobite interesantnosti da se kaže, da je H e l m e r kao student sagradio svoje prvo kazalište kod nas u Hrvatskoj: današnji v a r a ž d i n s k i teater.

— Koliki je bio ukupni proračun zgrade?

= Za čitavu zgradu utvrdjen je proračun od 500.000 forinti. Kasnije je k tome pridodan još i proračun za dogradnju jednog krila uz današnju sokolsku zgradu, koje se gradilo u isto vrijeme, kad i teater, i gdje se, kako je poznato, nalazi kazališno skladište, slikarska dvorana i vlastita električna centrala, (prva u Zagrebu!), zatim su glavnom proračunu još pridošle svote za nabavu dekoracija (40.000 forinti) i scensko pokućstvo (10.000 forinti), tako, da je ukupna svota proračuna iznašala 720.000 forinti, što je bila vrlo primjerena svota.

— Jesu li gradnju izveli d o m a ć i ljudi?

= Vrlo je važno naglasiti, da su gradnju izveli zaista u pretežnom dijelu d o m a ć i ljudi. Od kolike je to važnosti za razvitak našega domaćega obrta, to prepuštam historiji. Ali se može reći, da se baš gradnjom kazališta kod nas rodio pravi evropski obrt, koji se ubrzo razvio tako, da mi danas imamo prvorazredne obrtnike, kojima nema nigdje premca. Osim željeznih konstrukcija, strojarske uredbe i unutarnje dekoracije sve su poslove izvodili hrvatski obrtnici, i to prviput po jednom evropskom sistemu gradjenja, gdje je svaki, pa i najmanji detalj na zgradi točno unaprijed preciznom skicom odredjen, a nije, kao dosad, prepušten decentralistički pojedinim izvršnim organima u raznim strukama. Da udovolje tom evropskom shvaćanju i sistemu i da pobiju vanjsku konkurenciju, naši su se vanredni obrtnici složili u udruženju, nabavili potrebne strojeve u svim strukama i počeli tako prviput

rad u najnaprednijem stilu. Njima je gradnjom teatra postavljena teška zadaća, koju su oni sjajno izveli, i danas se može reći, da je zgrada našeg kazališta najbolja svjedodžba za razvijeni naš moderni obrt.

— To u tehničkom pogledu i jeste. Nego, u umjetničkom pogledu — što su htjeli s umjetničko-arhitektonskog stanovišta da ostvare bečki arhitekti.

= Danas bi se moglo spočitavati bečkim arhitektima sladunjava vedrina intérieura. Medjutim treba imati na umu prvotnu predestinaciju našeg novog teatra. Reklo se, da je to teater za dramu, za »malu operu« i za melodram. Ta je svrha odredila i karakter bečkoga »vedroga« baroka, koji je utisnut formama u intérieuru. Nitko onda još nije mogao pomišljati na to, da će se

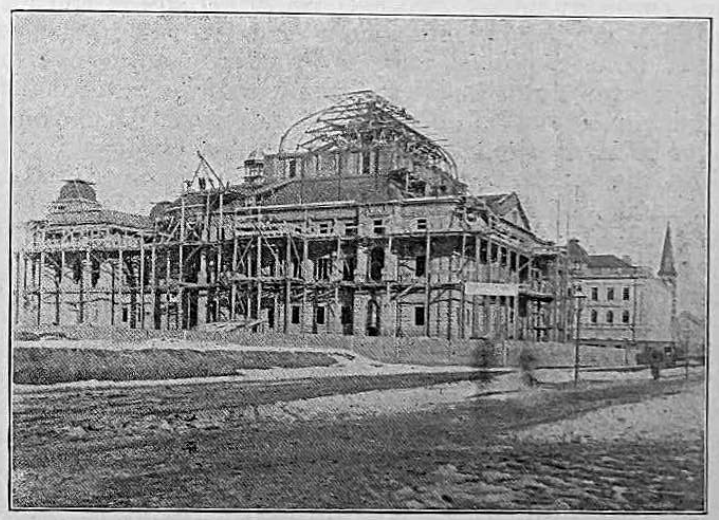

Gradnja nove kazališne zgrade: Pod krovom.

Zagreb ubrzo razviti tako, da će za ovo 30 godina trebati scenu za veliku operu, koja je kod nas već postigla zamjernu visinu i za grandiozne drame, kako ju znaju vanredno postavljati naši moderni redatelji. Zato danas intérieur i izgleda »prelak«, previše »vedar« u osnovnom »sensu«. Bečki arhitekti su medjutim izvršili svoju dužnost prema ondašnjoj predestinaciji teatra... Vanjština je medjutim jedan posve njihov teaterski stil, kako ga je stvorila potreba zgrade, u kojoj arhitektonski domira foyer i nadstroplje, okrunjeni kupolama.

— Koliko se dugo gradilo?

= Plan je bio gotov već 1885., zbog čega je naše objašnjenje o intérieuru još razumljivije. Počelo se graditi u proljeću 1894., a zgrada se otvorila 14. oktobra 1895. Gradilo se dvije gradjevne sezone... Ja sam bio sa strane gradjevnog odsjeka vlade dodijeljen Gradjevinskoj upravi. Nakon dovršenja zgrade ostao sam u

njoj kao kontrolni organ Kazališne Zaklade. U mojoj današnjoj kancelariji sjedio je kao kućni nadzornik Hillischer, koji je kasnije bio u tom svojstvu do nedavna u Burgteatru.

— Je li se kasnije što znatno mijenjalo na zgradi?

= Već sam spomenuo, da se je brzo uvidjelo, da je teater, zbog orkestra, bio premalen za velike opere. Zbog toga se orkestar dvaput proširivao i uvijek se kod toga morao ukloniti po jedan red cerclea, jedanput za direktora Albinija, drugiput za direktora Konjovića. Danas orkestar imade mjesta za 75 glazbenika, kao svaka velika opera, ali zato gledalište, koje je primalo 1300 osoba, prima danas za 40 manje.

— Vi ste doživjeli i prve godine rada u novoj zgradi. Ne biste li nam mogli reći štogod o tom radu, ukoliko zasijeca i u vaše područje.

= Ja sam se brinuo oko prenosa materijala iz stare zgrade, koji se, zajedno s novo nabavljenim materijalom predao prvomu intendantu nove zgrade, Stjepanu Miletiću, kao u neki zakup. Miletić je morao položiti kao intendant kauciju od 50.000 forinti, neku garanciju, da će dobro voditi teater. To mu je upočetku bilo i lako, jer je izvan svoga proračuna dobio dekoracija i pokućtva za preko dvije sezone. Kad je treće sezone otišao od teatra zbog slabog zdravlja, dobio je isplaćenu ne samo kauciju, nego i sve izdatke, koje je dao iz svoga džepa. Gospodarenje je naime, poslije druge sezone, bilo već kompliciranije, a Miletić je, kao vješt gospodar, držao, da je riziko opasan. Ali za to je za svoje uprave mogao da dobivenim dekorom i pokućstvom razvije najveći inscenacijski sjaj... Ja sam onda vodio nadzor i nad tehničkim osobljem, pa sam bio upućen u jednu Miletićevu »tajnu«, koju bih ovajput mogao da odam. Miletiću je bio za vrijeme njegovog upravnikovanja najintimniji savjetnik direktor praškog Narodnog Divadla, Šubert. Bio je to vanredni teaterski čovjek, tako savjestan, da je zbog svakog stranog komada putovao u inostranstvo, da ga vidi na domaćim daskama. Ni Miletić nije ništa učinio, a da za to ne bi pitao za savjet Šuberta. Šubert je bio Miletićev drugi Ja. Na njegov predlog Miletić je sav teaterski tehnički, a i većina umjetničkog administrativnog personala regrutirao iz redova stranih stručnjaka: tako je bio prvi dirigent Franz Rumpel — Nijemac, sekretar teatra, poliglot i teatroman Eduard Schmidt — Čeh, operni redatelj Hans Schwabe — Nijemac, prvi meštar pozornice, Karl Barot — s bečkog Burgteatera, drugi meštar pozornice, Karl Lautenschläger, sin poznatog njemačkog izumioca rotacione pozornice, šef garderobe Roesch — Nijemac. Svi su oni doduše doprinijeli ondašnjem njemačkom uredjenju teatra, ali bi se Miletiću ipak moglo prigovoriti, što se nije brinuo za naš tehnički a i umjetnički podmladak... Vlada je kasnije raspisala stipendije za tehnički personal teatra, ali se na primjer za krojačku radionicu javio jedan klesar, a kao pozornički meštar studirao je naš odlični — književnik g. Milčinović. Ja sam lično bio češće poslan na studije i za vrijeme gradnje i kasnije (tako na Internacionalnu teatersku anketu u Beč).

INICIJATIVA.

KAZALIŠNI MUZEJ.

Jedan dio Kulturnohistorijske Izložbe grada Zagreba nalazi se u foyeru Narodnog Kazališta. Kazališna sekcija, koju sačinjavaju: Dr. Nikola Andrić, Josip Bach, Julije Benešić, Nikola Faller, Dr. Branko Gavella, Petar Konjović i Andrija Milčinović, poslije ustrajnog rada oko sabiranja materijala za tu izložbu kod privatnika, rodjakâ kazališnih ljudi, po muzejima i arhivima, po galerijama i zbirkama skupila je lijep broj objekatâ, koji davaju pregledan uvid u našu teatersku prošlost. Taj materijal, onakav kakav je izložen u kazališnom foyeru ne će da bude doduše

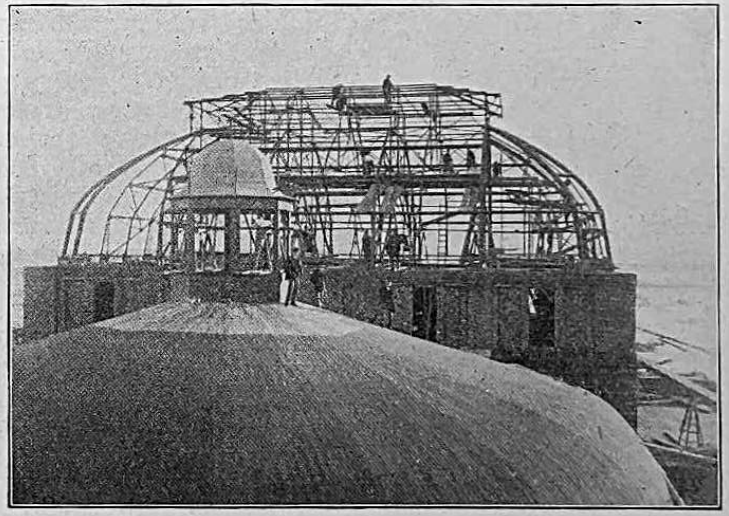

Gradnja nove kazališne zgrade: Konstrukcija kupole.

iscrpiva gradja za cijelu povijest teatra, budući da se sav materijal (bilo zbog muzejske jednoličnosti objekata, bilo zbog pomanjkanja prostora) nije mogao izložiti, ali su sve najmarkantnije pojave u teaterskoj prošlosti grada Zagreba savjesno markirane. Važnost ove izložbe nije, prema tome, u prikazivanju gradje za historiju teatra, nego u davanju motiva za najpotrebnije i najsvetije reminiscence.

Dakako da se, s druge strane, ne može zatajiti ideja, kojom mora da urodi ova teaterska izložba, ideja, da se tom izložbom mora praktički, znanstveno okoristiti budući historik teatra. A da ta korist bude što veća, naravno, pomišljat će se na to, da se izložba upotpuni svima objektima, koji dolaze u obzir, a zaista još postoje kod nepoznatih vlasnika, i tako od njih stvori pravi Kazališni Muzej.

Ne treba naglašivati potrebu jedne velike, opsežne i savjesne historije teatra. A o njoj se ne može govoriti, dok se ne srede izvori i ne koncentriraju na jednom mjestu, gdje će biti uvijek pri ruci historiku teatra, kao i u svim teatrolozima, teoretičarima teatra, upravama kazališta, odborima za teaterske proslave, novinama, revijama, ukratko svakom, ko se za teater interesira.

Dvije su poteškoće, koje se javljaju uz pitanje osnivanje Kazališnog Muzeja i to: pitanje materijala i pitanje prostorija. Ovo drugo je pitanje tehničke naravi i dalo bi se lako riješiti; bivši upravnik teatra i odlični teaterski čovjek gosp. veliki župan Tresčec obećao je upravi kazališta, da će naći prostorije za Kazališni Muzej, te na taj način biti zaslužan za osnivanje njegovo. Ali prvo pitanje o definitivnoj nabavci muzejskog materijala, koji je vlasništvo mnogih privatnika, to je pitanje »sentimentalne« naravi i ne da se riješiti energijom i dobrom voljom jedne upravne vlasti. Pitanje je ovo: ima li čovjeka, koji će se usuditi da zamoli vlasnike skupocjenih (za historiju teatra) predmeta, da ih ustupe Muzeju, kako je to velikim gestom učinila sa svojim prekrasnim i uistinu skupocjenim kostimima naša velika Milka Trnina. Ima li čovjeka, koji će, ma i u interesu teaterske historije i ljubavi sviju nas za teatersku prošlost, pokušati da odvoji umjetnika od njegovih prvih afišâ, umjetnicu od njenih najljepših fotografija iz vremena njena sjaja, rodjaka umjetnika od zadnjih živih zaostataka za dragim velikim pokojnicima i ljubitelje teatra od najsvetijih vizija njihovih oduševljenja u mladosti! Teško je moliti, kad se javljaju ovakovi argumenti vječnih osjećanja, dojmova, uspomena...

Pa ipak, pored svega toga, naša redakcija prelazi preko jednog pieteta ispričavajući ga drugim i ovako nastoji da formulira svoju molbu:

Oni, kojima može djelomični gubitak dragih uspomena da nadomjesti uvjerenje, da su učinili svoje uspomene uspomenama sviju nas, koji s njima dijelimo ponos i sreću, neka pokažu da nisu škrti na osjećanjima, koje mogu darivati u korist jedne čovječanske kulturne stvari; i ako se zaduže našoj kulturi time, što su postali utemeljiteljima Kazališnog Muzeja, darovavši mu historijske objekte, neka znaju, da će oni onda u uspomenama svojih potomaka značiti ono, što su njima značili teaterski ljudi, od čijih se uspomena odvajaju...

Svi oni, koji misle, da se trebaju odazvati našem pozivu te doprinijeti osnivanju Kazališnog Muzeja, neka se izvole pismeno obratiti na gosp. Andriju Milčinovića, Zagreb, Narodno Kazalište. Njihova će imena kao i popis poklonjenih stvari štampati u svom tjedniku:

Redakcija Hrvatske Pozornice.

TEATERSKA IZLOŽBA.

U okviru kulturno-historijske izložbe grada Zagreba otvorena je i teaterska izložba, koja ima da prikaže razvoj kazališne umjetnosti u Zagrebu. No kolikogod je u tom dijelu izložbe izneseno zrcalo kulturnoga nivoa pojedinih vremenskih odsjeka, ima i druga strana — a to je politička, jer je evolucija kazališta nosila oštar biljeg političkih prilika.

Izložba je smještena u foyeru Narodnog Kazališta u deset odjeljaka, od kojih su četiri posve evoluciono-historijski. Taj je dio izložbe smješten u četiri ormara, što su postavljeni u dijagonalnom smjeru foyera.

U prvom ormaru s desna prikazan je teaterski život u Zagrebu u predilirsko vrijeme. Sadrži kazališne plakate do 1840. Prva predstava je od 4. oktobra 1833. na Markovom trgu. Davao se Körnerov »Niklas Graf von Zrinyi«. Svi su plakati njemački osim Holbeinova igrokaza »Fridolina«, koji je štampan i hrvatskim jezikom (godine 1820.). Osim plakata ima i knjižica »Teatertaschenbuch« (1803. do 1812.), pa »Agramer Teaterjournal« (1815.), što ga je izdao A. J. von Guttenberg. Zatim su dva štampana sveska: igrokaz »Huta pri Szavi« (1822.) i »Prvi i zadnji kip« (1833.), što ga je napisao Lj. M. Farkaš.

Josip Kneisel,
upravnik od 1876.—94.

U drugom ormaru s desna prve su hrvatske predstave:

Afiša »Jurana i Sofije« Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, te prve drame, što se igrala na hrvatskom jeziku u Zagrebu 10. lipnja 1840. U svezi s tim odsjekom teaterskog života ima i tableau s dvadeset slika glumaca i kazališne zgrade na Markovom trgu.

Uz Kazališni program Sterijine drame »Miloš Obilić ili padnutje serbskoga carstva« (25. lipnja 1840.) smješteni su tu još sve sami hrvatski plakati iz godine 1840. i 1841., i nacrti njemačkih slikara za kostime prvih operskih predstava (»Macbeth«, »Nijema iz Portici-a«, »Hugenotti«, »Fra Djavolo« i »Robert djavo«).

Treći ormar opet je ispunjen njemačkim plakatima iz godine 1850.—1858., osim dva i to: korisnice*) Ivana Giani-a (25. siječnja 1853.) i opere »Belizarij« od Donizettija (8. ožujka 1853.), koje su štampane i hrvatskim jezikom. Uz te plakate ima i »Theater-Journal« iz godine 1857., što ga je izdao Franz Freudenreich, sufler, »Almanach« iz godine 1841. (izdao Anton Preschel) i »Theater-Almanach« — i opet djelo Franje Freudenreicha (god. 1845.).

U drugom dijelu trećega ormara većinom su hrvatski plakati iz godine 1850.—1855. Najinteresantniji su afiši: »Stěpko Šubić ili hrvatska osveta« Ivana Kukuljevića, »Veliki orkestarni koncert V. Lisinskoga« 6. lipnja 1851. i dvije korisnice: lakrdijaša Dragutina Ivanskog (1855.) i Cesara Favretta (1853.).

Stjepan Miletić,
upravnik od 1894.—98.

U prvom dijelu četvrtoga ormara nalaze se plakati iz 1866. i 1868. godine. Interesantan je program od 2. siječnja 1868., program »Lowodske sirote«, na kojem je debelim slovima objavljeno, da je to »Pérvi kazališni pokus gčne Marije Ružičkove učenice g. redatelja Freudenreicha«. Nastupila je u ulozi Jeane Eyre. Uz svilene korisnice Ivane Bajze (4. siječnja 1868.) Franje Bana (12. ožujka 1864.) i Josipa Freudenreicha (21. studenoga 1864.) ima i tableau s dvadeset i četiri slike glumaca.

Drugi dio ormara ispunjen je slikama Marije Ružičke Strozzi u ulogama od Jeane Eyre do najnovijih.

To bi bio u kratko pregled samoga razvoja teatra u Zagrebu. Od prvih njemačkih predstava do hrvatskih — i od dobrovoljnih diletanata do velike umjetnice, od motta iz »Danice ilirske« od 16. XI. 1839. »Bolje išta nego ništa« — do teaterske veličine.

U ormaru u sredini foyera ima slikâ dobrovoljkinja i prvih začetnika ilirskoga teatra — grofa Draškovića i Demetera. Uz plakat prve hrvatske, a ujedno jedne od prvih slavenskih opera, »Ljubav i Zloba« Demeter-Lisinski (29. III. 1846. — to je afiša od reprize), uz knjigu te opere, nalaze se ovdje kazališne biblioteke.

*) Korisnice bile su predstave, kod kojih je čist prihod bio umjetnikov. Štampane su gotovo sve na obojenoj svili.

Prva je »Teuta« u knjizi »Dramatična pokušenja« — a onda slijede prave biblioteke: »Izbor igrokazah ilirskoga kazališta« (1841.). Izašlo je devet svezaka. Druga je: »Hrvatski repertoar I.«, koji donosi Jurkovićevu komediju: »Što žena može«, Treća je: »Teatralna biblioteka«, što je izlazila godine 1894. Izašla su tri sveska: Shakespeare »San ljetne noći«, Racine »Fedra« i Molière »Kaćiperke«.

Uz ta dramska izdanja ima i nekoliko libreta iz sedamdesetih i osamdesetih godina.

Još ima: tiskanica »Zahvala dobrovoljkinjama« iz godine 1850., »Pravila družtva dobrovoljacah Narodnog kazališta u Zagrebu 1855.« i »Statut Narodnoga hrvatskoga glumišta u Zagrebu« (potpisani Dr. Dežman i Dr. Brlić).

U »Danici ilirskoj« broj 46. od 16. studenoga 1839. ima članak »O utemeljenju ilirskoga narodnoga kazališta«, koji počimlje spomenutim mottom: Bolje išta nego ništa.

Naokolo su porazmještane slike glumaca od dobrovoljkinja, pa sve do konca prošloga stoljeća.

Uz sjeverni zid foyera počinju odjeljci pojedinih velikana naše Talije.

Posve desno smještena je soba Ivana pl. Zajca ispunjena vijencima, vrpcama, spomen-albumima, počasnim plaketama, pokalima — i originalnim rukopisima operâ »Nikola Šubić-Zrinski« i »Prvi grijeh«.

Dr. Vladimir Tresčec,
upravnik od 1909.—18.

Dalje je grupa Josipa Freudenreicha, koja počinje krsnim listom, tableau-om svih uloga — a završuje s tri svilena plakata, s programima triju njegovih premijera: »Graničari« (7. II. 1857.), »Hudi duh Lumpaci-Vagabundus« (20. V. 1857.) i »Magjari u Hrvatskoj« (27. IV. 1861.), što su ispunjeni gotovo fantastičnim podnaslovima.

Zatim je ormarić najvećega glumca, što ga je imao naš narod — Andrije Fijana. Uz sliku smještena su njegova odlikovanja (bugarski), pokali, srebrni lovori vijenci — a medju ostalim i kopča s cipela, u kojima je igrao najbolju svoju ulogu — Hamleta.

Sličan je ormar Adama Mandrovića. Uz ordene (Sv. Save) redaju se pokali i vijenci.

Analogno grupi Freudenreicha starijega — smještena je grupa njegovih sinova Zvonka i Dragutina.

Simetrično Zajčevoj sobi nalazi se posve lijevo skupocjena zbirka kostima wagnerijansko-puccinijevskih, što ih je darovala naša velika umjetnica Milka Trnina.

Nevezano smješten je uz Zajčevo odjeljenje veliki portret Demeterove zaručnice Franjice Vesel i portre Ljerke Šramove, a uz odio Trnine tableau uloga V. Antona i Andrije Fijana.

Tako je u foyeru Narodnog kazališta prikazan uz posve umjetnički razvoj zagrebačkog teatera i politički razvoj, o čemu najbolje govori prelaz jezika na plakatima: najprije njemački a onda hrvatsko-njemački — zatim hrvatski — pa opet njemački — da to titranje i mijenjanje završi potpunom pobjedom hrvatskoga jezika, u čemu je najveća zasluga dobrovoljaca iz 1850-tih godina.

JUBILEJ JOSIPA DRYAKA.

U ovom broju donosimo članak — interview s g. nadzornikom Dryákom o gradnji nove Kazališne Zgrade, koja na današnjem Wilsonovom trgu stoji danas već ravno 30 godina. Kako sa zgradom slavi i g. Dryák trideset-godišnjicu svoje službe u teatru, donosimo o njemu ova data:

Rodom Čeh, g. Dryák počeo je svoju karijeru kao mladi arhitekt kod gradjevinskog odsjeka zemaljske vlade u Zagrebu. Naskoro iza njegovog dolaska u Zagreb počela je gradnja novoga kazališta, te on bude sa strane zemaljske vlade (vladinog gradjevnog odsjeka) namješten kod gradjevne uprave gradnje, gdje je radio sve do otvorenja kazališta (14. X. 1895.). Od otvorenja preuzeo je u teatru funkciju tehničkog nadzornika zgrade. Njegov rad bio je javnosti malo poznat, jer mu je takav bio položaj, da se nisu mogle javno ocijeniti njegove zasluge. On je zastupao u teatru zemaljsku vladu i Kazališnu Zakladu u početku kao njihov kontrolni organ u tehničkim stvarima teatra, a kroz cijelo vrijeme službe bila mu je povjerena teška briga nad sigurnosti općinstva i imetka Narodnog Kazališta. Koliko je on tu službu zdušno vršio kazuje činjenica, da se od otvorenja nove teaterske zgrade nije dogodila ni jedna zamašnija nezgoda, premda je režija znala vrlo često donositi na scenu vrlo pogibeljne efekte. Nakon dovršenja nove zgrade bilo je potrebno uvodjenje svih tehničkih faktora u posao i rukovanje svim novim tehničkim uredbama, koje su dužnosti takodjer bile predane gosp. Dryáku (tehnički uredjaj pozornice, uredbe za centralno loženje, strojevi za električnu rasvjetu, — jer je kazalište već onda imalo vlastitu centralu — zatim sigurnosna služba: vatrogasna straža i t. d.). Već za vrijeme gradnje kao i u svim kasnijim godinama sve do rata putovao je u svrhu strane znanstvenih studija i upoznao s tehničke strane mnoge teatre Njemačke, Belgije, Holandije i Engleske tako, da danas slovi kao jedan od rijetkih kazališnih tehničkih stručnjaka. Dosada je doživio o s a m raznih uprava ostavši stalno na svom položaju i sakupljajući sve više iskustva i saznanja. On nosi u sebi lijepe stranice naše teaterske historije.

Naša redakcija pridružuje se čestitkama jubilarcu.

SLIKA G. DRYAKA

nije mogla iz teničkih razloga ući u ovaj broj, iako je to bilo u programu redakcije. Budući da ćemo se u narednom broju još osvrnuti na rad g. Dryáka, imat ćemo onda prilike, da donesemo i sliku vanredno zaslužnoga kazališnoga tehničkoga nadzornika.

INTENDANTI NAŠEG KAZALIŠTA.

U ovom našem broju donosimo slike nekih značajnih intendanata Narodnog Kazališta. Dakako da to nisu svi, a nisu ni drugi, koji su ispušteni, manje važni (kao Mandrović), ali su svi, kojima donosimo u našem svečanom broju slike, svakako najistaknutiji.

Intendant Josip K n e i s e l svakako je najdulje sjedio na svojoj upravničkoj stolici, od 1876./77. do 1878./79. i od 1882./83. do 1893./94., dakle ravno p e t n a e s t sezona, najveći dio života starog teatra.

Dr. Nikola Andrić, upravnik od 1921.—22.

Intendant Stjepan M i l e t i ć upravljao je zagrebačkim teatrom kao prvi intendant u novoj zgradi samo t r i sezone 1894./95. do 1897./98. Rodio se 24. III. 1868. Napisao drame: »Grof Paližna« (1891.), »Boleslav« (1893.), »Slava Umjetnosti« (1895.), »Tomislav« (1903.), zatim knjigu o svom teaterskom radu »Hrvatsko glumište«. Umro 8. IX. 1908.

Intendant dr. Vladimir T r e s č e c upravnikovao je d e v e t sezona 1909./10. do 1917./18. Rodio se 1870. Napisao pripovijesti: »Bura«, »Crna ludakinja«, »Doktorova pripovijest«, »Pokojno čedo«, »Dva dana«, »Dva naraštaja«, »Šemsudin«, »Opet natrag« i t. d. Matica mu je izdala roman »U malom svijetu«, a Društvo Hrvatskih Književnika »Novele«. Danas je veliki župan zagrebačke oblasti.

Intendant dr. Nikola A n d r i ć bio je upravnikom samo nepotpune d v i j e sezone 1920./21. do 1921./22. Rodio se 5. XII. 1867. Od 1894. dramaturg hrv. kazališta. Napisao: »Vladimir Korolenko«, »Prijevodna beletristika kod Srba«, »Spomen knjigu o otvorenju nove zgrade hrv. kazališta«, »Izvori starih kajkavskih drama«, »Životi i rad Pavla Solarića«, »Pod apsolutizmom«, »Branić jezika hrvatskoga«, preveo 50 drama. Pokrenuo »Zabavnu Biblioteku«.

Intendant Julije B e n e š i ć upravlja teatrom od 1921./22. Rodio se 1883. Pisao pjesme, feljtone, članke, kritike, sabrano u knjigama »Istrgnuti listovi« i »Razgovori«. Preveo veliki broj drama poljskih klasika (Slowacki, Mickiewisz, Krasinski) i djela modernih pisaca (Wyspianski, Žerovski, Sienkiewicz). Otvoriv kazalište u Tuškancu).

KULTURNO-HISTORIJSKA IZLOŽBA GRADA ZAGREBA.

Dana 11. oktobra 1925. otvorena je u Umjetničkom Paviljonu Kulturnohistorijska Izložba grada Zagreba prigodom hiljadugodišnjice hrvatskog kraljevstva.

Izložba je smještena u Umjetničkom Paviljonu (gornji i donji dio), u palači Jugoslavenske Akademije, u Kr.Sveučilišnoj Knjižnici, zatim Školska Izložba u Učiteljskom Domu, te Kazališna Izložba u foyeru Narodnog Kazališta za vrijeme popodnevnih i večernjih predstava. Predsjednica odbora te izložbe bila je vanredno agilna organizatorka i voditeljica kulturnih nastojanja kod hrvatskih žena gdja Berta Heinzel, supruga gradskog načelnika. Tajnik izvršnog odbora bio je slikar i scenograf gosp. Ljubo Babić, koji je nedavno u Parizu nagradjen Velikom Nagradom za svoje izložbene objekte na Internacionalnoj Izložbi Umjetničkog Obrta, dok je sada u Zagrebu bio glavni i jedini aranžer kulturno-historijske izložbe u Umjetničkom Paviljonu. Zahvaljujući odličnoj organizaciji odbora pod vodstvom gdje Berte Heinzel gosp. Ljubo Babić stvorio je svojim uredjajem izložbe tako uzorne umjetničko-arhitektonske intérierue, da se ta izložba može postaviti kao originalni uzorni primjer modernoga izložbenoga unutarnjega prostora. Naša će se redakcija još detaljnije osvrnuti na ovu izložbu; zasada je samo sretna, što može zabilježiti veliki umjetnički uspjeh našega odličnoga slikara i scenografa Ljube Babića, te mu tom prilikom čestitati, što mu je uspjelo, da u najvišoj formi proslavi slavnu godinu 1925.!

Ljubo Babić,
aranžer kult.-hist. izložbe
u Umjetničkom Paviljonu.

Sama izložba, kojoj je (u izvršnom odboru) bio predsjednik dr. Vjekoslav Klaić, bila je u Umjetničkom paviljonu idejno ostvarena po jednom naročitom planu i to, kako u predgovoru Kataloga Izložbe objašnjava sâm gosp. Klaić, po staležima: svećeničkom, velikaško-plemičkom, gradjanskom i seljačkom. Od god. 1848. pa do danas trebalo bi prikazati još peti stalež, naime radnički, kao »najmladji«.

JEDAN DOKUMENAT S TEATERSKE IZLOŽBE.

DEMETROVA PREDSTAVKA 7. IX. 1851.

Visoka c. k. banska vlado!

Za da rěč književnikah na artii napisana ili naštampana neostane samo čitajućoj i tako rekuć izobraženijoj klasi naroda pristupna, već da postane, u koliko je moguće, sveobće blago cělog naroda, boljeg srědstva neima, no što je Narodno Kazalište. — Zato se oni narodi, koje sada u cělokupnosti svojoj višji stepen izobraženja zauzimat vidimo, već odavna za Narodna Kazališta, ova neposrědna srědotočja Narodnog svog izobraženja, pobrinuše. Na koliko su Englezi, Francezi i Němci ostale narode u tom obziru nadkrilili, to netrěba ovdie navadjati, jer je i onako manje više svakom izobraženom čověku poznato.

Istina je, da govornici, propovědnici, pěsnici, muzici i slikari, svi napose mnogo k tomu dopriněti mogu, da se čuvstvo, jezik i ukuz naroda u svakom smislu izobrazi i oplemeni, al to su sile, koje, bi reć, samo svaka na pose děluje, doćim se u narodnom kazalištu sve to ujedno stiče, te tako narod k samosviesti, ovoj glavnoj poluzi svakog čovečjeg naprědka, tim silnije potiče, — U narodnom kazalištu — ovoj ugodnoj al zato ipak silno podučavajućoj školi — može svaki narod viditi žive slike iz svoje dogodovštine, koje mu, ukrašene često pěsničkom i muzikalnim odělom, slavnu ili tužnu prošastnost njegovu predstavljaju, te ga tako těše, ili obodravaju na svestranu radinost, kojom si jedino prokérčit može put do bolje budućnosti.

Poznato je, koliko su prě nekoliko godina naša srodna bratja Poljaci i Česi za ove toli koristne zavode žèrtvovali. — Teško je i njima u početku bilo, al revnim nastojanjem iskrenih rodoljubah, sve težkoće malo po malo izčeznu, te obilni i blagotvorni plodovi tog narodnog zavoda, svakog, koj je štogod k tom plemenitom poduzetju doprineo, dovoljno nagradiše.

I god nas se je jur god: 1839. revnih rodoljubah našlo, koji su, uvidjajući potrěbu, nastojali, da se narodno kazalište u glavnom našem gradu Zagrebu ustanovi, pa je već i temelj položen bio, — al šta bi hasne? — Kad nam je Němački teatar, kojega je za onda velikom stranom potudjeni ukus našeg stanovničtva podupirao, zatim pomanjkanje sveobće podpore, osobito pako od strane domaćih oblaštih i velmožah naših, to slabo stabalce narodnog našeg razvitka gnjevno podgrizlo i nehajstvom svojim k tomu doprinese, da je skoro usahnuti propasti moralo.

Uvidjajući dan na dan sve to veću potrěbu narodnog kazališta, sakupi se godine 1849. znamenito kolo domorodacah od 85. članovah, koji su se muževnom rěčju obvezali, sve svoje sile u tu svérhu obratiti, da se ćim prie narodno kazalište, ak ne drugčie, á to s početka kroz sile dobrovoljacah (:dilentantah:) iz domorodnog tog kola ustanovi. — Svi se složno tog mučnog nu ujedno

dičnog posla jednakom revnoštju latiše, i eto nenadani plodovi tog domorodnog napora biahu 30. predstavljanja, koja družtvo ovo tečajem dviú godina, u koliko je viděti bilo, na podpunu zadovoljnost priaznog našeg i od godine 1839. mnogo više no prije domorodnim čuvstvom nadahnutog občinstva dade. — Nu ne samo občinstvo prizna domorodno dělovanje tog družtva, već i ista Visoka Banska Vlada priznanje i odobrenje svoje jasnim činom posvědoči, doćim 600 fo. srebra u podporu tom družtvu blagodarno izrući.

Narodno ovo poduzetje bi u novie vrieme poradi niekojih neprevidjenih, izvan okruga tog družtva ležećih okolnostih, kroz nekoliko měseci prekinuto, al sad opet domorodno prije napomenuto družtvo, neodoljivom željom nukano, oko toga nastoji, da dobrim uspěhom započeto dielo dično i postojano nastavi.

Te zato evo nas pred Visokom Banskom Vladom, da joj se dostojno prijavimo, da joj pravila družtva našeg pod ./., priložena. Zapisnik siednicah naših pod ../../.., ukojem je dělovanje družtva pobliže naznaćeno; — zatim imenik sviu' komada', narodni naš repertoir sačinjajućih pod ./../. — konačno i račune družtva pod ./../../. predložimo, ujedno ju, kao vérhovnu našu domaću oblast, o kojoj smo osvědoćeni, da u svem onom što, na dobro uboge domovine naše směra, sa svakim iskrenim domovine sinom jednake želje goji, pouzdano moleći: da nam, u koliko je moguće, zaštitnica bude u sgodah i nesgodah; pa da ono, što družtvo naše uslied slabih silah svojih u těsnom samo krugu izvesti može, u većem razměrju na slavu svoju i naroda svoga izvede; to jest: da se očinski pobrini o načinu: kako da se kod nas Narodno Kazalište ne samo za vrieme, no za uviek ustanovi. — A čini nam se, kao da je baš sada, gdě se dan na dan sve to više vidi, da němački teatar u občinstvu našem onog odziva i one podpore neima, koja bi njemu za dugotrajnii obstanak jamčiti mogla — čini nam se dakle, kao da je baš sada zgodan čas prispio, o načinu i srědstvih za utemelenje narodnog kazališta svestrano pobriniti se, za da domaća naša Talia dalje neostane u vlastitom svom domu tudji i rětki gost, već da joj se u srědini naroda, kao što joj to punim pravom pripada, nepoborni vremenu i tudjem uplivu pérkoseći hram sagradi, gdě će se za stalno nastanit i blagimi svojimi traci narod naš obasjajući k razvitku njegovom blagotvorni svoj dio doprinět moći. —

U Zagrebu, dne 7-a Rujna 1851.

U ime narodnog kazališnog Družtva dobrovoljacah

Upravljajući Odbor.

Dr. Demeter. Balt. Jelačić.

N. Mallin. Mirko Bogović. F. Winkler.

Vlasnik i izdavač: **Kazališna Zaklada.** Urednik: **Josip Kulundžić.**